
***The Role of New Communication Technologies in
Developing Diplomacy in the International Arena
(Case Study: University Professors, Media Experts and Researchers)***

By: *Mohammad Borjalizadeh, Ph.D.**, *Ali Jafari, Ph.D.* ✉
& *Nahid Kordi, Ph.D.***

Abstract:

Developments resulting from the unprecedented growth of new communication technologies impacting on international relations and changes in global interaction, contributed to the emergence and development of new diplomacy. The present study is to identify the role of new communication technologies in the development of diplomacy in the international arena. The research method is applied, in terms of achieving the goal, and data collected through survey. The statistical population includes university professors, media experts and researchers across the country in 2018 from which selected 402 people as a sample size. Analysis units were selected by Quantitative cluster classification method and non-probability sampling available was used to select the research samples. Findings showed that new communication technologies affected the development of diplomacy in the international arena through cyberspace and social networks, Internet, satellite and cyber journalism. Cyberspace and social networks have the most impact. The Internet and cyberspace play a prominent role in shifting elements of power from real space to cyberspace. Virtual social networks and satellite TV networks play an important role in promoting public diplomacy in the Islamic Republic of Iran.

Keywords: *Media, Diplomacy, New Communication Technologies, Power*

* Communication Sciences, Islamic Azad University of Ardabil, Iran

✉ Assistant Prof. in Communication Sciences, Islamic Azad University of Ardabil, Iran

Email: jafari.communication@gmail.com

** Assistant Prof. in Communication Sciences, Islamic Azad Uni.,Tehran, Iran

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل (مورد مطالعه: استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه)

محمد برجعلی‌زاده*، علی جعفری[✉]، ناهید کردی**

چکیده

تحولات برآمده از پیشرفت بی‌سابقه فناوری‌های نوین ارتباطی با تأثیر بر مناسبات بین‌المللی و تغییر در معادلات جهانی، زمینه ظهور و گسترش دیپلماسی نوین را فراهم ساخته است. پژوهش حاضر، درصدد شناخت نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل است. روش پژوهش، از نظر دستیابی به هدف، از نوع کاربردی، از نظر شیوه گردآوری اطلاعات، از نوع پیمایشی و ابزار آن پرسشنامه است. جامعه آماری پژوهش، متشکل از استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه سراسر کشور در سال ۱۳۹۷ و حجم نمونه دربرگیرنده ۴۰۲ نفر است. برای انتخاب واحد تحلیل از روش طبقه‌بندی خوشه‌ای سهمیه‌ای و برای انتخاب نمونه‌های پژوهش، از نمونه‌گیری غیر احتمالی قضاوتی در دسترس استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که فناوری‌های نوین ارتباطی از طریق فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، اینترنت، ماهواره و روزنامه‌نگاری سایبری بر گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل تأثیر می‌گذارند. بیشترین میزان تأثیر نیز به متغیر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی اختصاص دارد. همچنین از میان مؤلفه‌های مورد مطالعه، اینترنت و فضای مجازی در جابجایی عناصر قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی، نقش برجسته‌ای ایفا می‌کنند و شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای در پیشبرد دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران سهم بسزایی دارند.

کلیدواژه‌ها: رسانه، دیپلماسی، فناوری‌های نوین ارتباطی، قدرت

* دکتری علوم ارتباطات، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

[✉] نویسنده مسئول: دکتری علوم ارتباطات، استادیار گروه علوم ارتباطات، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

Email: jafari.communication@gmail.com

** دکتری علوم ارتباطات، استادیار گروه علوم ارتباطات، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مقدمه

فرایند جهانی‌شدن و گسترش روزافزون کارکرد فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، نحوه فعالیت دولت‌ها و بازیگران غیردولتی را در فضای بین‌الملل متحول کرده است. در حوزه سیاست خارجی، دیپلماسی در زمره مؤلفه‌هایی است که در کنار «قدرت، امنیت و حاکمیت، تغییرات منحصربه‌فردی را تجربه کرده و اشکال جدید آن تحت عنوان دیپلماسی نوین مجال ظهور و بروز یافته‌اند» (سلطانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵). اهمیت دیپلماسی نوین در موفقیت دولت‌ها به‌گونه‌ای است که نای^۱ از آن به‌عنوان ابزاری قدرتمند و کارآمد برای تأثیرگذاری برکنش‌های بازیگران بین‌المللی یاد می‌کند (۲۰۱۱). بررسی مطالعات (کاستلز، ترجمه قلی‌پور، ۱۳۹۶)، (نای، ترجمه میرترابی، ۱۳۸۷)، (تافلر، ترجمه خوارزمی، ۱۳۹۱)، (اسمیت، ترجمه شیروانی، ۱۳۹۳)، (نایار، ترجمه عاملی و میرزایی، ۱۳۹۴) و (سینگ^۲، ۱۹۹۴) نشان می‌دهد که پیشرفت و توسعه فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی در سه دهه اخیر، همانند «موجی قوی بخش عظیمی از جهان را فراگرفته» و تحولات بی‌شماری را رقم‌زده است. اینترنت و شبکه‌های تلویزیونی جهانی، با تأثیر بر معادلات قدرت در فضای جهانی و با کمک به ورود بازیگران غیردولتی، نقش محوری دیپلمات‌ها را در حوزه روابط خارجی تغییر داده‌اند. اریکسون^۳ و گیاکملو^۴ (۲۰۰۷) ضمن برشمردن نتایج برآمده از تحولات فناورانه در عصر اطلاعات تأکید دارند؛ کشورهای دارنده فناوری‌های نوین، از یک‌طرف، با سوءاستفاده از این بستر، به خشونت‌های سازمان‌یافته و حمله به زیرساخت‌های حیاتی کشورهای دیگر دامن می‌زنند و از طرف دیگر، با بهره‌گیری از قدرت نرم دیپلماسی نوین برای تحقق اهداف منفعت‌طلبانه سیاسی و اقتصادی خود تلاش می‌کنند. در چنین شرایطی، شناخت کامل قابلیت‌های فناوری‌های نوین ارتباطی به‌عنوان بعدی از قدرت و نقش مؤثر آن در تحولات محیط بین‌الملل برای اتخاذ مواضع دیپلماتیک از اهمیت فراوانی برخوردار است. مفروض نخست نگارنده، بر نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی استوار است. از منظر روزنا^۵، تحولات دگرگون‌ساز فناوری ارتباطات و اطلاعات با «گذر از نظام سیاسی و اقتصادی وستفالیایی^۶ و صنعتی» (روزنا و سینگ، ترجمه سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۴) به‌نظام نوین جهانی، زمینه گسترش قدرت دیپلماسی را از فضای واقعی به فضای مجازی فراهم کرده است. مفروض دوم اما شناخت قابلیت‌های فناوری‌های نوین ارتباطی در جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی است. ماهیت پیچیده فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، به‌ویژه ماهیت شبکه‌ای و شبکه‌سازی اینترنت و

1. Nye
2. Singh

3. Eriksson
4. Giacomello

5. Rozena
6. Westphalia

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل (مورد مطالعه: استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه)

اهمیت شناخت ظرفیت‌ها و مخاطرات حال و آینده آن از یک‌سو و اهمیت بنیانی نقش دیپلماسی نوین در دستیابی به اهداف راهبردی جمهوری اسلامی ایران در جامعه جهانی از سوی دیگر، ضرورت اجرای این طرح را بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد. پژوهش حاضر در جستجوی پاسخ به این پرسش‌هاست که آیا فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌المللی و جابه‌جایی قدرت، از فضای فیزیکی به فضای مجازی نقش دارند؟ و اینکه، دستگاه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران بیشتر تحت تأثیر نقش کدام‌یک از مؤلفه‌های فناوری‌های نوین ارتباطی است؟

رویکردهای نظری پژوهش

فناوری‌های نوین ارتباطی: فناوری؛ از دو واژه یونانی «Techne» به معنای هنر و مهارت و «Logia» به معنای علم و دانش تشکیل شده است (فتحیان و منتظر، ۱۳۸۷: ۲۳). فناوری‌های نوین ارتباطی، ترکیبی از فناوری‌های وسایل ارتباط جمعی، انفورماتیک و ارتباطات راه دورند که از آنها به‌عنوان رسانه‌های جدید نیز یاد می‌شود (قاضی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۳).

دیپلماسی «Diplomasy»: دیپلماسی به‌عنوان یکی از عناصر قدرت و ابزار سیاست خارجی دولت‌ها، تحت تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی، تغییرات زیادی را تجربه کرده است. دیپلماسی از واژه یونانی «Dipluma» به معنای گذرنامه و واژه فرانسوی «Diplomatie» به مفهوم مدیریت روابط فی‌مابین کشورها با مهارت مربوط به اداره مردم و امتناع آنها نسبت به شرایط موجود برگرفته شده (نقبایی، ۱۳۹۱: ۷۰۹) و وسیله‌ای است که دولت‌ها به کمک آن و از طریق نمایندگان رسمی و غیررسمی خود به جمع‌بندی، هماهنگ‌سازی و تأمین منافع ویژه یا عمومی می‌پردازند (بارستون^۱، ۲۰۰۶: ۱). دیپلماسی به معنای مدیریت سیاست خارجی است و به شیوه مسالمت‌آمیز سیاسی در حل و فصل منازعات بین‌المللی اطلاق می‌شود (سلطانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵). گسترش جهانی فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی از اوایل دهه ۹۰ روابط سلسله‌مراتبی بین بازیگران داخلی و بین‌المللی را تغییر داده است (رونفلدت^۲، ۲۰۰۰). گونه‌های دیپلماسی عبارت‌اند از:

۱. **دیپلماسی رسانه‌ای^۳:** فرایندی است که طی آن، مقامات رسمی با بهره‌گیری از ظرفیت ماهواره‌های پخش تلویزیونی و فضای سایبر، در راه ترویج سیاست خارجی و پیشبرد مذاکرات دیپلماتیک تلاش می‌کنند (کوهن^۴،

1. Bareston
2. Ronfeldt

3. Media Diplomacy
4. Keohane

۱۹۸۴). در این دیپلماسی، رسانه‌ها و خبرگزاری‌ها، عناصر جدایی‌ناپذیر دستگاه دیپلماسی یا سیاست خارجی دولت‌ها تلقی می‌شوند (می‌نر^۱ و همکاران، ۱۹۹۶: ۹) و با پخش برنامه‌های متنوع، هدفمند و با تأثیرگذار بر افکار عمومی، از «دولت مستقر حمایت می‌کنند» (هرمن^۲ و چامسکی^۳، ۱۹۸۸). همچنین با حضور در فرایند مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی به‌عنوان میانجی، در حل‌وفصل مسائل نقش دارند (خرازی آذر، ۱۳۹۳).

۲. **دیپلماسی عمومی**^۴: طبق تعریف ادmond گولینون^۵ دیپلماسی عمومی با تأثیر گرایش‌های عمومی بر شکل‌گیری و تحقق سیاست خارجی سروکار دارد و ابعادی فراتر از دیپلماسی سنتی را در روابط بین‌الملل شامل می‌شود (کال^۶، ۲۰۰۸: ۱۹). بر اساس این تعریف، اعزام دانشجوی به خارج از کشور، پذیرش بورس‌های تحصیلی، اعزام خبرنگار، ارتباطات میان‌فرهنگی، برگزاری جشنواره‌های هنری، همایش‌ها و سمینارهای فرهنگی، پخش برنامه‌های صوتی و تصویری، ایجاد سایت‌ها و وبلاگ‌های اینترنتی، در حوزه دیپلماسی عمومی قابل بحث هستند (ولف^۷ و روزن^۸، ۲۰۰۴). کارکرد اصلی دیپلماسی عمومی نوین، ارائه یک تصویر مثبت از کشور در نزد افکار عمومی جهانی است (صدرپور و همکاران، ۱۳۹۵).

۳. **دیپلماسی مجازی**^۹: دیپلماسی مجازی، دیپلماسی سایبری و دیپلماسی دیجیتال، مفاهیم نوینی هستند که تحت تأثیر عصر اطلاعات مجال بروز و ظهور پیدا کرده‌اند (سجادپور و مهدی‌زاده، ۱۳۹۳). دیپلماسی مجازی به معنای استفاده از فناوری‌های نوین مبتنی بر اینترنت است که از طریق آنها مطالب به‌صورت مجازی ارائه و مبادله می‌شوند. این دیپلماسی با برقراری روابط مبتنی بر اعتماد، همفکری و همدردی با مخاطبان خارج از کشور و انجام همزمان چند ابتکار، فعالیت‌های دیپلماتیک را تسهیل می‌کند، اثربخشی دستگاه دیپلماسی را افزایش می‌دهد و برای دولت‌ها موفقیت بین‌المللی قدرتمندی فراهم می‌سازد (خرازی آذر، ۱۳۹۲).

۴. **دیپلماسی علم و فناوری**^{۱۰}: موضوع اصلی «دیپلماسی علم و فناوری» استفاده از ظرفیت‌های علم و فناوری برای تحقق اهداف سیاست خارجی است. جذابیت‌های فراوانی که در علم و فناوری وجود دارد، سبب شده است تا دیپلماسی به دنبال به خدمت گرفتن آن باشد. ایفای نقش محوری در توسعه، تولید قدرت و ثروت، قابلیت تجزیه‌پذیری، دربرگیری بالا و ورود به تمامی ابعاد زندگی انسان، از جمله جذابیت‌های دیپلماسی علم و فناوری هستند (ایتان،

1. Minear
2. Herman
3. Chomsky
4. Public Diplomacy

5. Admond Gulion
6. Cull
7. Wolf
8. Rosen

9. Cyber Diplomacy or Virtual
Diplomacy
10. Scientific diplomacy and
technology

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل (مورد مطالعه: استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه)

۱۳۹۰: ۲۸). به اعتقاد «ریلون» دیپلماسی علمی در ارتقای قدرت نرم کشورها نقش برجسته‌ای ایفا می‌کند. از نظر او، اتحادیه اروپا به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم علم و فناوری جهان، همواره بر گسترش روابط علمی با کشورهای جهان سوم تأکید دارد (نیک‌نامی، ۱۳۹۸).

قدرت: قدرت عموماً برای تعریف خصوصیت، گنجایش و توانایی یا وسیله و ابزاری برای تأثیرگذاری بر چیزها به‌کار می‌رود. منظور از قدرت، توانایی کنترل اذهان و اعمال انسان‌هاست (عامری، ۱۳۹۱: ۳۶۹). طبق نظریه نای (۱۹۹۰)، قدرت دارای دو گونه آمرانه^۱ و اقتناعی^۲ است؛ در قدرت آمرانه، استفاده از راهبردهای تشویق، تهدید و اجبار و در قدرت اقتناعی، استفاده از جذابیت عقاید و ارزش‌ها برای شکل دادن به تمایلات دیگران و همچنین تغییر رفتار سایر بازیگران در اولویت است (۱۸۱). روزنا از صاحب‌نظران سنت لیبرالی، دسته‌بندی مناسبی از قدرت و منابع آن در ۵ قرن اخیر ارائه کرده است که انتقال قدرت از کانونی به کانون دیگر را به‌خوبی نمایان می‌سازد.

جدول ۱. منابع عمده قدرت از نگاه روزنا

Table 1. Major sources of power

منابع عمده قدرت در قرون ۱۶ تا ۲۱	
قرن شانزدهم	شمس طلا، تجارت استعماری، ارتش‌های متشکل از سربازان مزدور، پیوند سیاسی سلسله‌های پادشاهی
قرن هفدهم	تجارت و بازارهای سرمایه، حمل‌ونقل و نیروی دریایی
قرن هجدهم	جمعیت، کشاورزی، صنعت مناطق روستایی، دستگاه دولتی، ارتش
قرن نوزدهم	ظرفیت صنعتی، همبستگی سیاسی، امور مالی و اعتباری، نیروی دریایی، هنجارهای لیبرالی، جغرافیا
قرن بیستم	بزرگی اقتصاد ملی، پیشتازی در حوزه علم و فن (فیزیک هسته‌ای)، ائتلاف‌ها، رژیم‌های بین‌المللی
قرن بیست‌ویکم	فناوری اطلاعات و توانایی اطلاعاتی، شبکه‌های جهانی، ارتباطات، شرکت‌های چندملیتی

منبع: روزنا، ترجمه طیب، ۱۳۹۰: ۱۸۲

بر این اساس، ساختار و ماهیت منابع قدرت در دوره‌های مختلف، مدام در حال تغییر و جابه‌جایی است. روزنا همانند نای قدرت را به دو بخش ابزاری و ساختاری تقسیم می‌کند. قدرت در اولی، بر نیروی ابزار و در دومی، بر دانش

1. The Commanding Power

2. The Persuasive Power

و اطلاعات تکیه دارد. از منظر روزنا فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی متغیرهایی هستند که علاوه بر امکان توانمندسازی، گسترش ساختارها و تغییر نهادها، از طریق استفاده از تعاملات شبکه‌ای، خود به قدرت سازنده تبدیل می‌شوند (روزنا و سینگ، ترجمه سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۳۵). نایار نیز با اشاره به عناصر سنتی قدرت بر این نکته تأکید می‌ورزد که در سه دهه اخیر، فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، شبکه جهانی وب و اینترنت که به شکل گسترده‌ای ابعاد مختلف حیات بشری را تحت تأثیر قرار داده‌اند منابع جدید قدرت محسوب می‌شوند (نایار، ترجمه عاملی و میرزایی، ۱۳۹۴: ۱۳). در خصوص مؤلفه جابه‌جایی قدرت، تافلر قایل به دو گونه جابه‌جایی است. نخست، جابه‌جایی قدرت، به معنای جابه‌جایی قدرت از ظرفی به ظرف دیگر، از جایی به جایی یا از کسی به کس دیگر. دوم جابه‌جایی در مفهوم و ماهیت قدرت، مانند تغییر عناصر سه‌گانه قدرت، از زور به سرمایه و از سرمایه به دانایی (تافلر، ترجمه خوارزمی، ۱۳۷۴: ۵). نای نیز هنگام تشریح نظریه قدرت نرم^۱ و قدرت هوشمند^۲ بر دو مقوله انتقال قدرت^۳ و انتشار قدرت^۴ تأکید می‌کند و معتقد است؛ موضوع انتقال قدرت، برای مثال، از یک کشور مسلط به کشوری دیگر، تنها یک بعد قصه است و مهم‌تر از آن انتشار قدرت است. بسیاری از امور در جهان، خارج از کنترل قوی‌ترین دولت‌ها در حال رخ دادن هستند (نای، ترجمه مرادصالحی، ۱۳۹۰: ۱۸۱).

پیشینه پژوهش

جدول ۲. پیشینه تجربی پژوهش

Table 2. Empirical background of the research

نام نویسنده	نتایج پژوهش
قاضوی و همکاران (۱۳۹۵)	شبکه‌های اجتماعی در ایجاد زمینه درک متقابل از ارزش‌های مهم جوامع، گسترش اطلاعات سودمند مخاطبان، گسترش روابط با شهروندان سایر جوامع و پیشبرد دیپلماسی عمومی نقش مؤثری دارند.
سلطانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵)	فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، با شکستن انحصار دولت‌ها در تعاملات بین‌المللی، افزایش توان ارتباطی بازیگران غیردولتی، تأثیرگذاری دولت‌ها بر افکار عمومی کشورهای دیگر و تغییر دیپلماسی از رئال به مجازی، زمینه شکل‌گیری دیپلماسی نوین (رسانه‌ای، عمومی، مجازی، علم و فناوری) را فراهم ساخته‌اند.

1. soft power
2. smart power

3. power transfer
4. power dissemination

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل (مورد مطالعه: استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه)

ادامه جدول ۲

نام نویسنده	نتایج پژوهش
صدرپور و همکاران (۱۳۹۵)	نظریه قدرت نرم جوزف نای، کارآمدترین ابزار در عرصه سیاسی است. وی سه مؤلفه ارتباطات روزانه با مردم، ارتباطات راهبردی موضوعی و گسترش روابط بلندمدت با افراد کلیدی در کشورهای هدف را به‌عنوان سه محور اساسی دیپلماسی عمومی معرفی می‌کند.
سجادپور و وحیدی (۱۳۹۰)	شکل‌گیری قلمرو جدید جهانی موجب تبدیل دیپلماسی عمومی نوین به یکی از عناصر اصلی افزایش قدرت نرم دولت‌های مختلف جهان و توسعه نفوذ آنها در عرصه سیاست جهانی شده است.
رنج‌کش و میری کلاه‌کج (۱۳۹۱)	فرایند جهانی‌شدن و رشد شتابان فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات، عامل شکل‌گیری جنبه‌های جدید دیپلماسی به‌ویژه فضای مجازی است.
کاستلز (ترجمه قلی‌پور، ۱۳۹۶)	بر نقش بنیادین شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در افزایش قدرت سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد، همچنین به چالش کشیدن قدرت حکومت‌ها و کاهش اقتدار دولت‌ها تأکید دارد.
روزنا و سینگ (ترجمه سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۵)	تحولات فناورانه، مقدمات گذار به صورت‌های نوینی از قدرت و حاکمیت در سیاست جهانی را فراهم کرده که برآیند آن، بازتعریف مفهوم قدرت و حاکمیت است. قدرت دارای دو بعد ابزاری و ساختاری است. بعد ابزاری آن، در توانمندسازی دولت‌ها و بعد ساختاری، در تشکیل ساختارها و تغییر رفتار انسان کاربرد دارد.
سینگ (۱۹۹۴)	تحولات شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، ابعاد و ماهیت قدرت را تغییر داده و زمینه تغییر جایگاه اقتدار، نظم و مشروعیت را از دولت به کثرت‌گرایی و وفاداری به فعالان سیاسی فراهم کرده است.
نای (۲۰۱۱) و (۱۹۹۰)	به ویژگی‌های پیچیده فضای مجازی و نقش آن در پراکندگی قدرت و کاهش کنترل دولت‌ها می‌پردازد. او علاوه بر مؤلفه توانایی انجام امور و کنترل، به موضوع قابلیت تغییر رفتار اشاره دارد و اعمال قدرت غیرمستقیم (اقتناعی) را جایگزین قدرت آمرانه می‌کند و آن را قدرت نرم می‌نامد.

در خصوص تفاوت نتایج این مطالعات با مقاله حاضر در بعد آثار داخلی می‌توان گفت: یافته‌های آثار؛ قاضوی و همکاران (۱۳۹۵)، صدرپور و همکاران (۱۳۹۵)، رنج‌کش و میری کلاه‌کج (۱۳۹۱)، سجادپور و وحیدی (۱۳۹۰)، سلطانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵) به‌طور کامل، نتایج این مقاله را در زمینه نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی و ظهور دیپلماسی نوین در

عرصه بین‌الملل مورد تأیید قرار می‌دهد. از نظر دامنه پژوهش، این بررسی‌ها برخلاف مطالعه حاضر، تنها برخی از ابعاد این فناوری را مورد بررسی قرار داده‌اند. در بخش پژوهشگران خارجی، نتایج بررسی‌های کاستلز (۱۳۹۶)، سینگ (۱۹۹۴)، روزنا و سینگ (۱۳۹۵) و نای (۲۰۱۱) با تمرکز بیشتر بر ساختارهای اینترنتی با یافته‌های این پژوهش هماهنگ است اما در خصوص میزان تأثیرپذیری دیپلماسی در کشورهای جهان، جز در مورد چند کشور غربی، اطلاعات جامعی ارائه نمی‌کنند. آنچه مقاله حاضر را به‌طور خاص، از سایر پژوهش‌ها متمایز می‌سازد، سنجش همزمان نقش مهم‌ترین ابعاد فناوری‌های نوین ارتباطی به‌عنوان متغیرهای مستقل پژوهش در مؤلفه‌های گسترش دیپلماسی در فضای بین‌الملل و جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی است. جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی، از جمله مؤلفه‌هایی است که پژوهشگران داخلی کمتر به آن توجه نشان داده‌اند، از میان پژوهشگران خارجی نیز دو اندیشمند برجسته این حوزه؛ جوزف نای و آلویس تافلر به‌طور مشخص، نظریاتی در این باره ارائه کرده‌اند. یافته‌های این پژوهش همچنین گزارشی از نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در دیپلماسی نوین جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌دهد که تحلیل آن می‌تواند برای دستگاه سیاست خارجی کشور راهگشا باشد.

چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری در مقاله حاضر، مبتنی بر دو رهیافت واقع‌گرایی و لیبرالیسم است.

الف. رئالیسم (واقع‌گرایی):^۱ از منظر واقع‌گرایان، دولت‌ها بازیگران اصلی صحنه سیاست بین‌الملل هستند و سایر بازیگران مانند شرکت‌های چندملیتی و به‌طور کلی، سازمان‌های غیر حکومتی، صرفاً در چارچوب روابط میان دولت‌ها قابل‌پذیرش و ارزیابی‌اند. قدرت و امنیت، ارزش‌های حیاتی دارند و برای حفظ آنها، برخورداری از نیروی نظامی کارآمد، حمایت از دیپلماسی و سیاست خارجی امری ضروری است (کورت^۲ به‌نقل از؛ نورمحمدی و طالبی‌آرانی، ۱۳۹۵)؛ اما لیبرالیست‌ها برخلاف واقع‌گرایان، در روابط با سایر کشورها، بر پذیرش بازیگران غیردولتی خارج از چارچوب حکومت و به توانایی‌های اقتصادی فراتر از توانمندی‌های نظامی تأکید دارند. واقع‌گرایان بر ترجیح ارتباطات رسمی میان دولت‌ها در روابط بین‌الملل تأکید می‌ورزند و به نقش سازمان‌های بین‌المللی

1. realism

2. Kort

نقش فناوری‌های
نوین ارتباطی در
گسترش دیپلماسی در
عرصه بین‌الملل
(مورد مطالعه: استادان
دانشگاه، کارشناسان و
پژوهشگران رسانه)

در برقراری صلح اعتقادی ندارند؛ به همین دلیل نیز برای افزایش بازدارندگی به موازنه قدرت روی می‌آورند (قوام، ۱۳۹۵: ۲۹۹). لیبرال‌ها، سیاست بین‌الملل را صحنه مذاکره، مصالحه و چانه‌زنی می‌دانند و بر دیپلماسی به‌عنوان سازوکاری کلیدی برای ایجاد موازنه میان منافع ملی دولت‌ها پافشاری می‌کنند (شیهان، ترجمه دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸: ۲۴). مورگنتا از نظریه‌پردازان مطرح سنت واقع‌گرایی، نوآوری‌های فناوری‌ها را یکی از عناصر اصلی آمادگی نظامی هر ملت معرفی می‌کند (ترجمه مشیرزاده، ۱۳۸۴: ۲۱۵) و والتز^۱، بر استفاده از امکانات فناوری‌ها برای تأمین منافع و افزایش توانمندی‌های نظامی از سوی دولت‌ها مهر تأیید می‌زند (۱۹۷۹: ۱۳۱). بوزان^۲ معتقد است؛ پیشرفت در حوزه فناوری و تأثیر آن بر ظهور کنشگران جدید (البته در سطح دولت‌ها) موجب شده است که واقع‌گرایان تا حدودی با دولت‌ها به‌عنوان کنشگران مسلط بر نظام بین‌الملل به رقابت پردازند (بوزان و لیتل^۳، ۲۰۰۰: ۸۰).

ب. لیبرالیسم (آزادی‌خواهی): مفروضات لیبرالیسم عبارت‌اند از تأکید بر تعدد کنشگران بین‌المللی، اهمیت عوامل داخلی در شکل دادن به رفتار بین‌المللی دولت‌ها، نقش نهادهای بین‌المللی در ایجاد قواعد رفتار حکومت‌ها برای کنشگران دولتی و گسترش دستور کار بین طیف گسترده‌ای از حوزه‌های موضوعی (مشیرزاده، ۱۳۸۸: ۳۵). لیبرال‌ها معتقدند؛ با گسترش روابط فراملی که بخش اعظم آن بر اثر گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و تعدد مجاری ارتباطی میان دولت‌ها رخ داده است، حاکمیت ملی دولت‌ها نفوذپذیر و چندپاره شده است. از نظر کوهن، تحولات برخاسته از فناوری ارتباطات و اطلاعات، راه را برای ظهور کنشگران غیردولتی قدرتمند هموار کرده و ارتباطات جهانی را برای سازمان‌های غیردولتی مهیا ساخته است. کوهن معتقد است؛ تحولات فناوری‌ها علاوه بر آثار مثبت همکاری، همگرایی و آزادسازی، با برخی آثار منفی، همچون تروریسم، جرایم فراملی و بی‌ثبات‌سازی دولت‌ها نیز همراه بوده است (کوهن، ۱۹۸۴: ۱۰۹). به نظر می‌رسد اقدام جوزف نای در طرح مفهوم قدرت نرم، بیانگر توجه لیبرال‌ها به افزایش ارتباطات فراملی، تعدد مجاری ارتباطی میان افراد و اعمال قدرت در پی گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات بوده است (نای، ۲۰۰۴: ۸۱). تمایل لیبرال‌ها به تجددگرایی و روشنفکری موجب شده است که بیشتر، بر ابعاد مثبت وابستگی متقابل پیچیده و انقلاب اطلاعاتی تأکید کنند؛ اما این تحولات علاوه بر آثار مثبتی چون همکاری، همگرایی و آزادسازی، برخی آثار

1. Waltz
2. Buzan

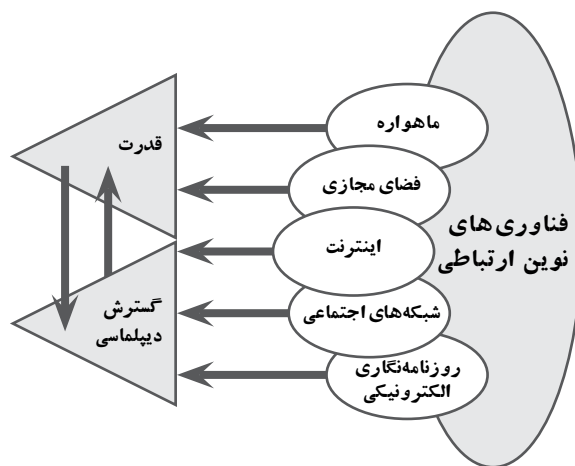
3. Little
4. liberalism

منفی مانند تروریسم، جرایم فراملی و بی‌ثبات‌سازی دولت‌ها را نیز به دنبال داشته است؛ بنابراین، می‌توان گفت که مهم‌ترین اقدام لیبرال‌ها در نظریه‌پردازی نقش فناوری در سیاست بین‌الملل، توجه به تعدد کنشگران بین‌المللی و بهره‌گیری از قدرت نرم‌افزاری برای دستیابی به اهداف مطلوب بوده است.

مدل مفهومی پژوهش

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

Figure 1. Conceptual model of research

فرضیه‌های پژوهش

- فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی نقش دارند.
- فناوری‌های نوین ارتباطی در جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی نقش دارند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به صورت پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری، متشکل از نخبگان (استادان رشته‌های علوم انسانی «در رشته‌های ارتباطات، روابط بین‌الملل، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و علوم اجتماعی»، مدیران، صاحب‌نظران و کارشناسان خبره رسانه

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل (مورد مطالعه: استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه)

در سراسر کشور) به تعداد (۳۰۰۰ نفر) بوده و با توجه به واحد سطح تحلیل، ۱۶ استان از طریق روش نمونه‌گیری غیر احتمالی قضاوتی در دسترس انتخاب شدند. همچنین حجم نمونه، با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای سهمیه‌ای، بر اساس جدول مورگان ۳۷۹ نفر برآورد شده و با توجه به افزایش ضریب دقت، به ۴۰۲ نفر افزایش یافته است. این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی و با روش کمی صورت گرفته است. همچنین در تجزیه و تحلیل یافته‌ها، از نرم‌افزار Spss نسخه ۲۲ و نیز آماره‌های توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار، واریانس) و تحلیلی (رگرسیون و تحلیل عاملی) استفاده شده است. با توجه به پراکندگی داده‌ها، به منظور شناسایی مؤلفه‌های فناوری‌های نوین ارتباطی مؤثر بر گسترش دیپلماسی، برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها و تبیین فرضیه‌ها، روش تحلیل عاملی به کار گرفته شده که خود به ترتیب، از ۴ مرحله آزمون بارلت^۱ (برای تعیین ضریب همبستگی و میزان نمونه)، روش استخراجی^۲ (برای تعیین مقادیر ویژه)، تشریح واریانس‌ها^۳ (تعیین مقادیر ویژه و میزان تغییرپذیری متغیرها) و ماتریس چرخشی^۴ اجزاء (برای تعیین میزان بارهای عاملی متغیرها) تشکیل شده است. اما در اینجا، برای پرهیز از طولانی شدن مطلب، فقط به بخش ماتریس چرخشی که بیانگر نتایج آزمون بوده، اشاره شده است.

یافته‌های پژوهش

الف. یافته‌های توصیفی

یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که افراد با میزان تحصیلات فوق لیسانس دارای بیشترین فراوانی (۶۱/۴) و افراد دارای مدرک دکترا، دارای کمترین فراوانی (۱۳/۲) هستند. ۲۵/۴ افراد نیز دارای مدرک لیسانس بوده‌اند.

جدول ۳. توزیع فراوانی سطح تحصیلات پاسخگویان

Table 3. Frequency distribution of respondents' education level

درصد Percent	فراوانی Frequency	میزان تحصیلات
25.4	102	لیسانس
61.4	247	فوق لیسانس
13.2	53	دکترا
100	402	جمع

1. KMO and Bartlett's Test

2. Extraction Method: Principal Component Analysis

3. Total Variance Explained (Initial Eigenvalues)

4. Rotation sums of Squared Loadings

یافته‌های جدول ۴ نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی با (۱۸/۹ درصد) به رشته تحصیلی علوم ارتباطات اختصاص دارد. همچنین مطابق نتایج، بیشتر پاسخگویان با (۴۶/۸ درصد) ساکن استان تهران هستند و استان‌های گیلان، هرمزگان و قزوین، به ترتیب، با ۹ درصد، ۸/۵ درصد و ۶/۵ درصد، در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۴. توزیع فراوانی استان محل خدمت و رشته تحصیلی پاسخگویان

Table 4. Frequency distribution of the respondent province and field of study of the respondents

درصد Percent	فراوانی Frequency	رشته تحصیلی	درصد Percent	فراوانی Frequency	نام استان
16.9	68	علوم اجتماعی	46.8	188	تهران
18.4	74	خبرنگاری	9	36	گیلان
5	20	علوم سیاسی	8.5	34	هرمزگان
18.9	76	علوم ارتباطات	6.5	26	قزوین
3	12	مدیریت	3	12	ایلام
1	4	ادبیات فارسی	4	16	خراسان رضوی
5.5	22	زبان انگلیسی	2.5	10	کهگیلویه و بویر احمد
2	8	مهندسی کامپیوتر	3.5	14	فارس
3	12	حقوق	4.5	18	لرستان
3	12	معارف اسلامی	3	12	البرز
2.5	10	روزنامه‌نگاری	3.5	14	سیستان و بلوچستان
3.5	14	جغرافیای سیاسی	2.5	10	چهارمحال و بختیاری
1.5	6	روان‌شناسی	1.5	6	گلستان
0.5	2	علوم تربیتی	0.5	2	خراسان شمالی
4	16	مهندسی فنی	0.5	2	آذربایجان شرقی
2	8	فناوری و ارتباطات	0.5	2	اصفهان
4.5	18	سایر			
5	20	اظهار نشده	100	402	جمع
100	402	جمع			

توزیع پراکندگی متغیرهای پژوهش

نتیجه آمار توصیفی در خصوص مؤلفه دیپلماسی عمومی و رسانه‌های نشان می‌دهد که میانگین پاسخ‌ها برای تمامی مؤلفه‌های مورد بررسی با (۳/۳۲) درصد از حد متوسط بالاتر است. درعین حال پایین‌ترین میانگین با (۳/۲۰) درصد به روزنامه‌نگاری سایبری و بالاترین آن با (۳/۴۹) درصد به فضای مجازی اختصاص دارد. بر اساس یافته‌ها، از نظر پاسخگویان، فناوری‌های نوین ارتباطی بیشتر از حد متوسط بر گسترش دیپلماسی عمومی و رسانه‌های تأثیرگذارند.

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل (مورد مطالعه: استادان دانشگاه، کارشناسان و پژوهشگران رسانه)

جدول ۵. توزیع پراکندگی متغیرهای پژوهش

Table 5. Distribution distribution of research variables

مؤلفه‌ها Component	درصد								آمارهای توصیفی
	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین Mean	انحراف معیار Std.	واریانس	
شبکه‌های ماهواره‌ای	0.5	15.1	40.7	32.2	11.6	3.39	0.89619	0.803	398
فضای مجازی	-	10.1	43.7	33.7	12.6	3.49	0.83897	0.704	1388
شبکه‌های اجتماعی	1.5	16.1	46.7	26.6	9	3.26	0.88634	0.786	1296
اینترنت، موتورهای جستجوگر و...	4	15.1	44.2	26.1	10.6	3.24	0.96910	0.939	1290
روزنامه‌نگاری سایبر	1.5	17.6	48.7	23.6	8.5	3.20	0.88069	0.776	1274
میانگین (جمع)	0.5	10.6	50.3	34.2	4.5	3.32	0.74121	0.549	1320

ب. یافته‌های استنباطی

فرضیه ۱: فناوری‌های نوین ارتباطی در جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی نقش دارند.

جدول ۶. ضرایب رگرسیون چند متغیره به روش همگانی

Table 6. Multivariate regression coefficients by general method

نام متغیرها Variable	ضریب B.	ضریب استاندارد S.E	ضریب تعدیل شده Beta	مقدار آزمون t	سطح معناداری Sig.
عدد ثابت	0.498	0.165	----	3.024	0.003
شبکه‌های ماهواره‌ای	0.259	0.049	0.237	5.342	0.000
فضای مجازی	0.192	0.049	0.184	3.877	0.000
شبکه‌های اجتماعی	0.287	0.049	0.284	5.797	0.000
اینترنت و موتورهای جستجوگر	0.201	0.050	0.224	3.990	0.000
روزنامه‌نگاری سایبری	0.258	0.057	0.271	3.601	0.000

در بررسی این فرضیه، از آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شده است و نقش

هریک از ابعاد متغیر مستقل فناوری‌های نوین ارتباطی (شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، اینترنت و موتورهای جستجوگر و روزنامه‌نگاری سایبری) در تغییرات متغیر وابسته (جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. بر اساس نتایج؛ ضریب تعیین رگرسیون چند متغیری به روش ورود همگانی ۵ متغیر فوق، به مقدار ($R=0/531$) با سطح معناداری بیش از ۹۹ درصد، ($F=88/617$ ، $Sig=0/000$) معنی دار است. ضریب تعیین به دست آمده از ($R_2=0/525$) نیز به این معناست که بیش از ۵۵ درصد کل واریانس جابه‌جایی قدرت با این ۵ بعد متغیر مستقل (فناوری‌های نوین ارتباطی) قابل پیش‌بینی است و حدود ۴۵ درصد دیگر، به سایر متغیرها وابسته است.

فرضیه ۲: فناوری‌های نوین ارتباطی در جابه‌جایی قدرت از طریق دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای نقش دارند.

جدول ۷. ماتریس عاملی ابعاد گسترش دیپلماسی

Table 7. Factor matrix of dimensions of diplomacy expansion

گویه‌های سنجش	عامل فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی عام	موتورهای جستجوگر	تلویزیون‌های فراسرزمینی	روزنامه‌نگاری مجازی	فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (فارسی‌زبان)
	1	2	3	4	5
۱- در موفقیت دیپلماسی دولت‌ها در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.087	0.092	0.838	0.077	0.135
۲- در تقویت و گسترش دیپلماسی عمومی نقش دارد.	0.155	0.107	0.873	0.072	0.078
۳- در افزایش قدرت و تأثیر دیپلماسی رسانه‌ای نقش دارد.	0.341	0.195	0.763	0.076	0.064
۴- در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل نقش دارد.	-0.029	-0.025	0.574	0.150	0.610
۵- در موفقیت دیپلماسی دولت‌ها در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.582	0.206	0.492	0.205	0.093
۶- در تقویت و گسترش دیپلماسی عمومی نقش دارد.	0.624	-0.210	0.384	0.256	0.083

نقش فناوری‌های
نوین ارتباطی در
گسترش دیپلماسی در
عرصه بین‌الملل
(مورد مطالعه: استادان
دانشگاه، کارشناسان و
پژوهشگران رسانه)

ادامه جدول ۰۷

گویه‌های سنجش	عامل فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی عام	موتورهای جستجوگر	تلویزیون‌های فراسرزمینی	روزنامه‌نگاری مجازی	فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (فارسی زبان)
	1	2	3	4	5
۷- در افزایش قدرت و تأثیر دیپلماسی رسانه‌ای نقش دارد.	0.697	0.113	0.309	0.218	0.136
۸- در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.376	-0.025	0.225	0.147	0.699
۹- در موفقیت دیپلماسی دولت‌ها در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.758	0.235	0.058	0.192	0.224
۱۰- در تقویت و گسترش دیپلماسی عمومی نقش دارد.	0.683	0.436	0.080	0.089	0.171
۱۱- در افزایش قدرت و تأثیر دیپلماسی رسانه‌ای نقش دارد.	0.745	0.283	0.055	0.194	0.171
۱۲- در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.336	0.222	-0.036	-0.099	0.716
۱۳- در موفقیت دیپلماسی دولت‌ها در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.212	0.759	0.103	0.346	0.091
۱۴- در زمینه تقویت و گسترش دیپلماسی عمومی نقش دارد.	0.262	0.805	0.183	0.295	0.121
۱۵- در افزایش قدرت و تأثیر دیپلماسی رسانه‌ای نقش دارد.	0.174	0.841	0.109	0.248	0.042
۱۶- در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.059	0.566	0.123	0.259	0.563
۱۷- در موفقیت دیپلماسی دولت‌ها در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.208	0.350	0.060	0.758	0.080
۱۸- در تقویت و گسترش دیپلماسی عمومی نقش دارد.	0.235	0.271	0.057	0.843	0.045
۱۹- در افزایش قدرت و تأثیر دیپلماسی رسانه‌ای نقش دارد.	0.347	0.310	0.160	0.753	0.007
۲۰- در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌الملل نقش دارد.	0.081	0.167	0.248	0.635	0.514

مطابق یافته‌ها، نتایج تحلیل عاملی روی ۲۰ متغیر مؤثر بر جابه‌جایی قدرت از طریق گسترش دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای، منجر به شناسایی ۵ عامل اصلی با نام‌های زیر شده است:

عامل فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (عام)، عامل موتورهای جستجوگر (اینترنت)، عامل تلویزیون‌های فراسرزمینی (ماهواره)، عامل روزنامه‌نگاری سایبر، عامل فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (فارسی‌زبان).

در تأیید فرضیه پژوهش می‌توان چنین نتیجه گرفت: ۵ عامل شناسایی شده در بخش فناوری‌های نوین ارتباطی، بر جابه‌جایی قدرت از طریق گسترش دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای تأثیرگذارند. از میان عوامل مورد بررسی، عامل فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (عام) بیشترین سهم را در گسترش دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای دارد. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که، از نظر پاسخگویان از بین ۵ عامل مورد بررسی، این فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی فارسی‌زبان داخلی هستند که در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران نقش بیشتری ایفا کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

توسعه و تحول شتابان فناوری‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی در چهار دهه اخیر، با تأثیر بر پدیده جهانی شدن، ابعاد گوناگون زندگی بشر را متحول ساخته و دامنه این تحولات در حوزه روابط بین‌الملل، زمینه کاهش و اقتدار دولت‌ها و افزایش کنشگران غیردولتی را در گستره جهانی فراهم کرده است. در همین حال، پیچیده شدن شرایط جهانی، ظهور بازیگران جدید و رقابت با دولت‌ها، منجر به ظهور دیپلماسی نوینی با محوریت دیپلماسی عمومی، رسانه‌ای و مجازی شده است. در همین زمینه، پژوهش حاضر، در صدد شناخت نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌الملل است. بر اساس یافته‌ها، مؤلفه‌های فناوری‌های نوین ارتباطی در انتقال عناصر قدرت از جهان حقیقی به جهان مجازی نقش دارند و در این میان، متغیرهای اینترنت و شبکه‌های مجازی، بیشترین سهم را در گسترش دیپلماسی در عرصه بین‌المللی داشته‌اند. مرور یافته‌های پژوهش و مقایسه آن با پژوهش‌های پیشین در خصوص رابطه متغیرها؛ نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی، معنادار بودن نتایج مطالعات صورت گرفته را تأیید می‌کند. در این زمینه، نتایج مطالعات

نقش فناوری‌های
نوین ارتباطی در
گسترش دیپلماسی در
عرصه بین‌الملل
(مورد مطالعه: استادان
دانشگاه، کارشناسان و
پژوهشگران رسانه)

سلطانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵)، صدرپور و همکاران (۱۳۹۵) و نیز رنج‌کش و میری کلاه‌کج (۱۳۹۱) منطبق با یافته‌های این پژوهش، از گسترش دیپلماسی و ظهور دیپلماسی نوین تحت تأثیر فناوری‌های نوین حکایت دارد. بر این اساس، فناوری‌های نوین ارتباطی با محوریت اینترنت، به ظهور نوع جدیدی از دیپلماسی، با عنوان دیپلماسی مجازی منجر شده‌اند و میزان دسترسی و نفوذ دستگاه‌های دیپلماتیک را به مخاطبان کشورهای دیگر به‌شدت افزایش داده‌اند. نتایج این مطالعه نشان داد، اینترنت و فضای مجازی در گسترش دیپلماسی سهم بسزایی دارند.

از نظر نای (۱۹۹۰)، رویکرد دولت‌ها به فضای مجازی و تلاش آنها برای اجرای بخش عمده‌ای از فعالیت‌های دیپلماتیک از طریق این فضا، ناشی از ویژگی‌های منحصر به فرد فضای مجازی و قابلیت‌های فراتر از آن است که دولت‌ها را به انجام امور کنترلی، تغییر رفتار و اعمال قدرت غیرمستقیم با روش اقناع، ترغیب می‌سازد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که از میان مؤلفه‌های مورد بررسی، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی در به چالش کشیدن دیپلماسی سنتی و فراهم ساختن بستر لازم برای ظهور دیپلماسی نوین نقش بیشتری ایفا می‌کنند. در همین زمینه، نتایج پژوهش‌های سجادپور و همکاران (۱۳۹۰)، صدرپور و سلطانی‌نژاد حاکی از این است که گسترش فناوری فضای مجازی با استفاده از ظرفیت ساختارهای اینترنتی، این امکان را برای سیاستگذاران جهانی فراهم کرده است که از طریق تعامل با سایر بازیگران، مانند شرکت‌های چندملیتی و سازمان‌های مردم‌نهاد، استفاده از دیپلماسی عمومی، رسانه‌ای و مجازی را در دستور کار دستگاه سیاست خارجی قرار دهند.

با توجه به نقش بارز نظریه‌ها در شکل‌گیری تحولات فناورانه و تأثیرگذاری بر سایر پدیده‌ها، به‌اختصار، نقش دو رهیافت رئالیسم و لیبرالیسم را در تغییر و تحولات فناوری ارتباطات و اطلاعات و تأثیر آن بر تحولات فضای بین‌الملل بررسی می‌کنیم.

همان‌گونه که در چارچوب نظری گفته شد، در رهیافت واقع‌گرایی، دولت‌ها بازیگران اصلی صحنه سیاست بین‌الملل هستند و نقش بازیگران غیردولتی، صرفاً در چارچوب روابط میان دولت‌ها پذیرفته است. آنها نیروی نظامی کارآمد را پشتوانه‌ای برای موفقیت دیپلماسی ارزیابی می‌کنند و به هیچ‌یک از سازمان‌های بین‌المللی در برقراری صلح اعتقادی ندارند؛ برای افزایش بازدارندگی

نیز به موازنه قدرت روی می‌آورند. نگاه واقع‌گرایان به فناوری، نگاهی ابزاری است و از هرگونه فناوری که باعث تقویت توانمندی‌های نظامی و حفظ و تحکیم قدرت شود، استقبال می‌کنند؛ به عبارت دیگر، از نظر واقع‌گرایان، نقش تحولات و نوآوری‌های فناورانه صرفاً در چارچوب توانمندسازی نیروی نظامی و حفظ قدرت دولت و حاکمیت با تأثیر نسبی بر کنشگران قابل بررسی است. با این حال، کوهن (۱۹۸۴)، از اندیشمندان نو واقع‌گرا، بر این نکته تأکید کرده است که تحولات فناورانه، علاوه بر آثار مثبت همکاری، همگرایی و آزادسازی، آثاری منفی، همچون تروریسم، جرایم فراملی و بی‌ثبات‌سازی دولت‌ها را نیز در پی داشته است. در مقابل؛ بازدارندگی و توازن قدرت در رهیافت لیبرالیسم، بر اهرم مذاکره و همکاری دولت‌ها با سازمان‌های بین‌المللی و کنشگران غیردولتی استوار است. لیبرال‌ها به جای تمرکز بر قدرت نظامی، برافزایش توانمندی‌های اقتصادی تأکید می‌ورزند و سیاست بین‌الملل را صحنه مذاکره و دیپلماسی را سازوکار ایجاد موازنه میان دولت‌ها معرفی می‌کنند.

از منظر اندیشمندان لیبرال، فناوری ارتباطات و اطلاعات، علاوه بر بخش‌های نظامی و دولت‌ها، در سطح شرکت‌ها، گروه‌های تروریستی و فعالان جنبش‌های اجتماعی نیز تغییرات وسیعی ایجاد کرده است. مطالعات روزنا و سینگ، ترجمه سلطانی‌نژاد، (۱۳۹۵) نشان می‌دهد؛ علاوه بر حوزه‌های نظامی، سایر ابعاد نظام بین‌المللی نیز تحت تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات تغییرات عمیقی را تجربه کرده است. او از ظهور موضوعات جهان‌گستر، قاچاق مواد مخدر و کاهش کارایی دولت، به‌عنوان مصادیق این تغییر نام می‌برد. در مجموع می‌توان گفت: از نظر واقع‌گرایان، فناوری به‌عنوان بافتاری تلقی می‌شود که نقش مهمی در تدوین راهبردهای نظامی، تقویت ظرفیت تعاملی نظام بین‌الملل و ظهور کنشگران جدید ایفا می‌کند؛ اما از منظر لیبرالیسم، تأثیرگذاری فناوری ارتباطات و اطلاعات، محدود به توانمندسازی حوزه نظامی نیست و حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را نیز دربر می‌گیرد. آنان تعدد کنشگران بین‌المللی و بهره‌گیری از قدرت نرم‌افزاری را نیز به نقش تحولات فناورانه معطوف می‌کنند. البته با وجود اختلافات نظری دو رهیافت رئالیسم و لیبرالیسم، در مناظره‌های دو دیدگاه در حوزه سیاست خارجی، به‌نوعی، شاهد همگرایی نظری بین آنها هستیم. برای مثال؛ استفاده از ابزار نظامی به‌عنوان پشتوانه دیپلماسی، افزایش ظرفیت بازدارندگی و برقراری توازن قدرت از سوی هر دو رهیافت مورد توجه

نقش فناوری‌های
نوین ارتباطی در
گسترش دیپلماسی در
عرصه بین‌الملل
(مورد مطالعه: استادان
دانشگاه، کارشناسان و
پژوهشگران رسانه)

قرار گرفته است؛ اما میزان سرمایه‌گذاری لیبرال‌ها به‌ویژه دولت ایالات‌متحده آمریکا برای پیشبرد اهداف سیاسی و فرهنگی این کشور در سایر نقاط جهان، با دولت‌های واقع‌گرا و یا هیچ‌کشوری قابل‌مقایسه نیست. مطالعه وقایع دی‌ماه سال ۱۳۹۸ در جمهوری اسلامی ایران و منطقه خاورمیانه به‌عنوان مدلی مناسب، علاوه بر تبیین جایگاه مسلط رهیافت لیبرالیسم در اقدامات دولت ایالات‌متحده آمریکا در عرصه بین‌الملل، کارکرد فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی در تحولات جهانی و نقش دیپلماسی نوین در جریان این تحولات را به نحو بارزی آشکار می‌سازد. بررسی اجمالی اخبار شبکه خبر، بخش‌های خبری ساعت ۲۰:۳۰ شبکه دو و خبر ساعت ۲۱ شبکه یک سیمای جمهوری اسلامی ایران از تاریخ ۱۳ تا ۲۰ دی‌ماه ۱۳۹۸ نشان‌دهنده موارد زیر است؛

(۱) استفاده از توانمندی نظامی برای پشتیبانی از دیپلماسی سیاسی (حمله موشکی پهپادهای آمریکایی به خودرو حامل شهید سپهبد قاسم سلیمانی فرمانده سپاه قدس ایران و ابومهدی‌المهندس فرمانده حشدالشعبی عراق در بغداد)

(۲) استفاده از قدرت نظامی برای تحکیم مواضع دیپلماتیک (حمله موشکی ایران به پایگاه نظامیان آمریکا در عین‌الاسد در عراق)

(۳) استفاده از دیپلماسی رسانه‌ای برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی از طریق بازتاب اخبار این دو رویداد و بررسی پیامدهای احتمالی آن در سطح منطقه و جهان

(۴) بهره‌گیری از دیپلماسی عمومی (ارسال گسترده پیام از سوی طیف‌های مختلف مردم به‌ویژه توثیت چهره‌های شاخص هنری آمریکایی از طریق شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی)

(۵) استفاده گسترده از دیپلماسی مجازی (بسیاری از پیام‌های سران کشورها به‌ویژه آمریکا و ایران، پیش از انعکاس در رسانه‌های جمعی، در فضای مجازی منتشر می‌شد. چهره‌های سرشناس هالیوودی و بسیاری از مخالفان رئیس‌جمهور آمریکا، دیدگاه‌ها و مکنونات قلبی خود را از طریق فضای مجازی منعکس می‌کردند).

نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در گسترش دیپلماسی دولت جمهوری اسلامی ایران، یکی دیگر از موضوعات مورد مطالعه در پژوهش حاضر است. یافته‌ها در این بخش به‌طور کلی، بر رابطه بین مؤلفه‌های فناوری‌های نوین

ارتباطی و رویکرد دیپلماسی کشور در استفاده از ابزارهای نوین ارتباطی و رسانه‌ای در حوزه دیپلماتیک تأکید دارند. از نظر پاسخگویان از میان ۵ عامل مورد نظر، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی فارسی‌زبان داخلی، به‌عنوان دو مؤلفه کارآمد در دیپلماسی عمومی مدرن، در تقویت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران نقش بیشتری ایفا کرده‌اند.

شناخت نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در جابجایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی در عرصه بین‌الملل، یکی دیگر از مفروضات این پژوهش است که پژوهشگر با اتکا به نظریات «جابه‌جایی در قدرت» آلویین تافلر، «انتقال قدرت و انتشار قدرت» جوزف نای و «ساختارهای جهانی جدید» جیمز روزنا، نسبت به مطالعه آن اقدام کرده است.

نگارندگان باور دارند؛ در حالی که بیشتر امور جهانی، اعم از اقتصاد، سیاست، تجارت، فرهنگ، حمل و نقل، امور نظامی و تهدیدهای فیزیکی، روانی و... از طریق بستر بدون افق اینترنت گذران می‌کنند، فرایند جابه‌جایی قدرت از فضای حقیقی به فضای مجازی یا به عبارتی، جابه‌جایی قدرت از ابزارهای با ماهیت مادی به ابزارهای با ماهیت غیرمادی که از گذشته آغاز شده است، در آینده با سرعت و شدت بیشتری ادامه خواهد یافت.

پیشنهادها

● در شرایطی که تلویزیون هنوز بهترین مرجع برای جلب افکار عمومی است، تمرکز و برنامه‌ریزی دستگاه دیپلماسی کشور برای بهره‌گیری از سرمایه‌ها و ظرفیت‌های بسیار عظیم شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی داخلی و خارجی سازمان صداوسیما، به‌ویژه شبکه‌های جهانی پرس تی‌وی، العالم، الکوثر، آی‌فیلم و هیسپان تی‌وی، برای پیشبرد اهداف کلان و راهبردی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران امری ضروری است.

● از طریق وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، برای تکمیل زیرساخت‌های سایبری، فعالیت فراگیر رسانه‌ها و انتشار جهانی نشریه‌ها و روزنامه‌های الکترونی، اقدامات لازم صورت پذیرد.

● از طریق وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، زیرساخت‌های لازم برای دسترسی آسان، کم‌هزینه، فراگیر و تعاملی مردم سراسر میهن اسلامی به تمامی شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی جمهوری اسلامی ایران فراهم شود.

نقش فناوری‌های
نوین ارتباطی در
گسترش دیپلماسی در
عرصه بین‌الملل
(مورد مطالعه: استادان
دانشگاه، کارشناسان و
پژوهشگران رسانه)

● رسانه‌ها با بسیج افکار عمومی در داخل و تأثیر بر افکار عمومی در خارج، در راه حمایت و پیشبرد اهداف دستگاه دیپلماسی گام برمی‌دارند. لازم است که سازمان صداوسیما نیز با پوشش آرا و اندیشه‌های جریان‌های مختلف سیاسی و فرهنگی در چارچوب قانون اساسی کشور، برای حفظ مرجعیت رسانه‌ای نزد افکار عمومی اقدامات لازم را صورت دهد.

● توسعه همکاری‌های دوجانبه سازمان صداوسیما و سازمان‌های رسانه‌ای جهان برای آشنایی مردم کشورهای مختلف با ظرفیت‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و گردشگری جمهوری اسلامی ایران از اهمیت زیادی برخوردار است.

● دانشگاه صداوسیما به‌منظور تربیت نیروهای حرفه‌ای و آشنا ساختن آنان با مبانی ابعاد مختلف دیپلماسی نوین به‌ویژه رسانه‌ای، به تأسیس رشته دیپلماسی رسانه در مقطع کارشناسی ارشد اقدام کند.

● یکی از ضعف‌های ساختاری دستگاه دیپلماسی کشور، نبود متولی مشخص برای سازماندهی رسانه‌ها است، لازم است ساختاری برای نهادینه شدن و پیگیری آن طراحی شود تا مجموعه‌های سیاسی در بخش‌های مختلف، رفتارهای خود را با جهت‌گیری کلان سیاست خارجی کشور تنظیم کنند.

منابع

- اسمیت، آنتونی. (۱۳۹۳). ژئوپلیتیک اطلاعات (ترجمه فریدون شیروانی). تهران: سروش.
- شبکه تحلیل‌گران فناوری ایران / ایتان. (۱۳۹۰). بررسی مفهوم دیپلماسی علم و فناوری و ترویج وضع موجود آن در جمهوری اسلامی ایران. تهران: معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری.
- تافلر، آلوین. (۱۳۹۱). موج سوم (ترجمه شهیندخت خوارزمی). تهران: فرهنگ نشر نو.
- تافلر، آلوین. (۱۳۷۴). جابه‌جایی قدرت، دانایی، ثروت و خشونت در آستانه قرن بیست‌ویکم (ترجمه شهیندخت خوارزمی). تهران: سیمیرغ.
- خرازی آذر، رها. (۱۳۹۲). سایبر دیپلماسی در محیط هوشمند نوین رسانه‌ای. رسانه، ۹۰، ۶۱-۷۴.
- خرازی آذر، رها. (۱۳۹۳). دیپلماسی رسانه‌ای؛ چالش‌ها و تعاملات رسانه‌ها و دستگاه‌های دیپلماتیک. رسانه، ۲۵ (۲)، ۴۷-۶۷.

رنج‌کش، محمدجواد و میری کلاه‌کج، فاطمه. (۱۳۹۱). تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توسعه مفهوم دیپلماسی از رئال به مجاز. **سیاست ملل**، ۱ (۱)، ۱۲۰-۹۷.

روزنا، جیمز و سینگ، جیمز. (۱۳۹۵). **فناوری اطلاعات و سیاست جهانی؛ تغییر گستره قدرت و حاکمیت** (ترجمه احمد سلطانی‌نژاد). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

روزنا، جیمز. (۱۳۹۰). **انقلاب اطلاعات، امنیت و فناوری‌های جدید** (ترجمه علی‌رضا طیب). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

روزنا، جیمز. (۱۳۸۴). **آشوب در سیاست جهان؛ نظریه‌ای درباره دگرگونی و پیوستگی** (ترجمه علیرضا طیب). تهران: روزنه.

سجادپور، سیدمحمدکاظم و مهدی‌زاده، علی. (۱۳۹۳). ضرورت‌های دیپلماسی در عصر فناوری. **پژوهش‌های روابط بین‌الملل**، ۱ (۱۱). سجادپور، سیدمحمدکاظم و وحیدی، موسی‌الرضا. (۱۳۹۰). دیپلماسی عمومی نوین؛ چارچوب عملیاتی و مفهومی. **سیاست**، ۴۱ (۶).

سلطانی‌نژاد، احمد؛ جمشیدی، محمدحسین و گل‌محمدی، ولی. (۱۳۹۵). نقش ارتباطات نوین و فناوری اطلاعات در تحول مفهوم دیپلماسی. **مجلس و راهبرد**، ۲۳ (۸۸)، ۳۸۶-۳۵۹.

شیهان، مایکل. (۱۳۸۸). **امنیت بین‌الملل** (ترجمه سیدجلال دهقانی فیروزآبادی). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

صداوسیماي جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۸). بررسی ابعاد ترور شهید سپهبد قاسم سلیمانی، بخش‌های خبری ۲۰:۳۰ شبکه دو و ۲۱:۰۰ شبکه یک، ۱۳ تا ۲۰ دی ماه.

صدرپور، سیدامیرحسین؛ جمشیدی، محمدحسین و اسلامی، محسن. (۱۳۹۵). بررسی سازوکار نوین دیپلماسی عمومی بر مبنای نظریه قدرت نرم جوزف نای. **مطالعات قدرت نرم**، ۶ (۱۴)، ۱۸۲-۱۶۶.

عامری، هوشنگ. (۱۳۹۱). **اصول روابط بین‌الملل**. ویراست ششم، تهران: آگه.

فتحیان، محمد و منتظر، غلامعلی. (۱۳۸۷). پیش‌بینی منابع انسانی متخصص مورد نیاز در برنامه چهارم توسعه کشور. **سیاست علم و فناوری**، ۱ (۱)، ۵۶-۳۵.

نقش فناوری‌های
نوین ارتباطی در
گسترش دیپلماسی در
عرصه بین‌الملل
(مورد مطالعه: استادان
دانشگاه، کارشناسان و
پژوهشگران رسانه)

قاضوی، سیدفضل‌الله؛ زیباکلام، صادق و عقیلی، سیدوحید. (۱۳۹۵). نقش فضای سایبری در پیشبرد دیپلماسی عمومی مدرن. *رسانه و فرهنگ*، ۶ (۲)، ۱۰۱-۲۱۸.

قاضی‌زاده، ضیاءالدین. (۱۳۸۷). *فناوری اطلاعات و ارتباطات و مبانی نظام‌های اطلاعاتی*. تهران: مؤسسه چاپ و نشر دانشگاه امام حسین (ع).
قوام، سیدعبدعلی. (۱۳۹۵). *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*. چاپ بیست و سوم، تهران: سمت.

کاستلز، مانوئل. (۱۳۹۶). *شبکه‌های خشم و امید، جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت* (ترجمه مجتبی قلی‌پور). تهران: مرکز. مشیرزاده، حمیرا. (۱۳۸۸). *تحول نظری در روابط بین‌الملل*. تهران: سمت.

محمدیان، علی و رضایی، علی‌رضا. (۱۳۹۵). تحول مفهوم دیپلماسی در روابط بین‌الملل. *سیاست بین‌الملل*، ۵ (۱)، ۱۰۵-۱۲۷.
مورگنتا، هانس‌جی. (۱۳۸۴). *سیاست ملت‌ها، تلاش در راه قدرت و صلح* (ترجمه حمیرا مشیرزاده). تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

نای، جوزف. (۱۳۹۰). *آینده قدرت* (ترجمه رضا مرادصالحی). چاپ اول، تهران: حروفیه.

نای، جوزف. (۱۳۸۷). *قدرت در عصر اطلاعات، از واقع‌گرایی تا جهانی‌شدن* (ترجمه سعید میرترابی). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی. نایار، پرامودکی. (۱۳۹۴). *درآمدی بر رسانه‌های نوین و فرهنگ‌های مجازی* (ترجمه سعیدرضا عاملی و گودرز میرزایی). تهران: سروش.
نقبایی، سیدرضا. (۱۳۹۱). *دایره‌المعارف واژگانی ارتباطات*. جلد دوم، تهران: آوینا.

نورمحمدی، مرتضی و طالبی‌آرانی، روح‌الله. (۱۳۹۵). گسترش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات؛ رویکردهای نظری و ملاحظات امنیتی جمهوری اسلامی ایران. *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۴ (۱۶)، ۱۹۰-۱۶۹.
نیکنامی، رکسانا. (۱۳۹۸). جایگاه دیپلماسی علم و فناوری در شکل‌دهی به قدرت نرم (مطالعه موردی: اتحادیه اروپا). *سیاست*، ۵۰، ۵۸۵-۵۶۱.

Bareston, R. P. (2006). **Modern Diplomacy**, New York. Pearson Longman.

Buzan, B. & Little, R. (2000). **International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations**, London: Oxford University Press.

Cull, N. J. (2008). **Public Diplomacy before Gullion, Routledge Handbook of Public Diplomacy**, Nancy Snow and Phillip M. Taylor. London: Taylor & Francis.

Eriksson, J. & Giacomello, G. (2007). **International Relations and Security in the Digital Age**, London, Rutledge, PP251.

Herman, E. S. & Chomsky, N. (1988). **Manufacturing Consent: the Political Economy of the Mass Media**, New York, Pantheon Books.

Keohane, R. (1984). **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Minear, L.; Colin, S. & Thomas, G. (1996). **The New Media, Civil War and Humanitarian Action**, Boulder, Lynne Rinner.

Nye, J. S. (1990). The Changing Nature of World Power. **Political Science Quarterly**, 105(2), 177-192.

Nye, J. S. (2004). **Soft Power and Higher Education**, Harvard University, 4-11.

Nye, J. S. (2011). **The Future of Power**, New York: Public Affairs.

<https://www.belfercenter.org/publication/cyber-power>

Ronfeldt, D. (2000). **What if there is a Revelation in Diplomatic, Affaires**, United State Institute of Pease, Washington DC, at:

<http://www.usip.org/virtualdiplomacy/puplitions/reports/ronartsqISA99.html>

Singh, J. P. (2002). Information Technologies and the Changing Scope of Global Power and Government, in **Information Technologies and Global Politics**, op. Cit, 1-33.

Singh, J.P. (1994). Faust or Frankstein: Whose Life is it Anyway? An Essay on Langdon Winner's 'Autonomous Technology. **American Political Science Assn**, New York. (September4).

Waltz, K. (1979). **Theory of International Politics**, New York: Random house.

Wolf, C. & Rosen, B. (2004). **Public Diplomacy: How to Think about and Improve It**, RAND Corporation.